

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
Кафедра філософії та суспільно-політичних наук

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

з навчальної дисципліни

«ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА»

рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
спеціальність	052 «Політологія»
назва освітньої програми	«Політологія»
статус	обов'язкова

Краматорськ
ДДМА

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 052 «Політологія», освітня програма «Політологія».

Розробник:

_____ Н. Л. Стешенко, канд. істор. наук, доцент

Погоджено з групою забезпечення якості освітньої програми:

Керівник групи забезпечення:

_____ О. П. Кваша, канд. політ. наук

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри філософії та соціально-політичних наук, протокол № _____ від _____ р.

В. о. завідувача кафедри:

_____ Є. В. Болотіна, канд. філос. наук, доцент

Розглянуто і затверджено на засіданні Вченої ради факультету економіки та менеджменту, протокол № _____ від _____ р.

Голова Вченої ради факультету:

_____ Є. В. Мироненко, д-р техн. наук, професор

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Важливою складовою політичної системи будь-якої країни є політична культура – феномен, який задає тон політичним процесам і формує тип політичних відносин як в межах держави, так і на міжнародному рівні.

Головною метою політичної культури, як навчальної дисципліни, є відокремлення політичних аспектів, формальних і неформальних компонентів, установок, стереотипів, орієнтацій, норм, цінностей і т.п., з комплексу загальнонаціональної культури. Треба враховувати, що елементарна констатація реальності існування того чи іншого комплексу елементів, які можна об'єднати у категорію політичної культури, не знімає питання про те, що ці елементи реалізуються у конкретному політичному процесі, поведінці окремих осіб та соціальних спільнот. Однакові політичні установки, ціннісно-нормативні орієнтації та ідейно-політичні принципи у різних людей та соціальних спільнот у конкретній політичній поведінці мають різний прояв. Категорія політичної культури дозволяє зрозуміти, що в подібних типах політичних структур можуть мати місце різні форми політичної поведінки. З'ясування змісту цього феномена має вирішальне значення для з'ясування як суті, так і механізмів функціонування і впливу політичної культури на політичні процеси. Зробити це можна тільки тоді, коли вдається до аналізу політичної культури як посередника між політичними, соціальними, економічними інтересами, базовими потребами, соціальними статусами, морально-етичними нормами суб'єктів політичного процесу, з одного боку, та їх політичною поведінкою – з іншого. Політична культура сприяє формуванню певних типів політичної поведінки, вона надає їй спрямованості, але не є детермінуючим фактором.

Метою курсу “Політична культура” є формування у здобувачів вищої освіти знань про політичну культуру як історично зумовлену сукупність загальноприйнятих способів політичної взаємодії та правил і норм, що регулюють їх, яка відображає соціальний досвід, традиції та інтереси соціальних суб'єктів у вигляді системи фундаментальних політичних цінностей, установок і моделей поведінки.

Завданнями дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти навичок та вмінь:

- використання теоретичних знань під час аналізу політичної культури, її основних форм та функцій в політичному процесі;
- визначення основних механізмів збереження, відтворення та змін політичної культури суспільства, групи, особистості;
- визначення специфіки та прогнозування змін в політичній культурі громадян України;
- аналіз джерел і наслідків щодо змін політичної культури у перехідних політичних системах.

ЗМІСТ

ВСТУП. «Політична культура» як навчальна дисципліна

ТЕМА 1. Політична культура: поняття і основні характеристики

1.1. Феномен і поняття політичної культури. Формування теорії політичної культури

1.2. Прикмети політичної культури

ТЕМА 2. Структура і функції політичної культури

2.1. Варіанти наукових підходів до структурних компонентів політичної культури

2.2. Основні функції політичної культури в сучасному суспільстві

ТЕМА 3. Проблема типологізації політичної культури в політичній науці

3.1. «Класичні» підходи до типологізації політичної культури

3.2. Сучасна політична наука про типи політичної культури

ТЕМА 4. Шляхи формування політичної культури

4.1. Політична соціалізація: сутність, етапи і моделі

4.2. Шляхи формування політичної культури

ТЕМА 5. Електоральна культура як складова політичної культури

5.1. Основні наукові школи дослідження електоральної поведінки

5.2. Поняття електоральної культури. Типи електоральної поведінки

ТЕМА 6. Особливості політичної культури та політичної соціалізації в деяких країнах світу

6.1. Політична культура та процес політичної соціалізації у Великобританії

6.2. Особливості політичної культури в Китаї

6.3. Політична соціалізація в США

ТЕМА 7. Політична культура сучасного українського суспільства

7.1. Домінанти політичної культури сучасної України

ТЕМА 8. Регіональні особливості політичної культури в Україні

Література

ВСТУП. «Політична культура» як навчальна дисципліна

Місце навчальної дисципліни «Політична культура» у змісті навчання фахівця-політолога. Структура навчальної дисципліни «Політична культура». Система оцінювання знань із навчальної дисципліни «Політична культура». Огляд загальної та додаткової літератури, Інтернет-ресурсів до вивчення навчальної дисципліни «Політична культура».

ТЕМА 1. Політична культура: поняття і основні характеристики

ПЛАН

1.1. Феномен і поняття політичної культури. Формування теорії політичної культури

1.2. Прикмети політичної культури

1.1. Феномен і поняття політичної культури. Формування теорії політичної культури

Політична культура належить до гуманітарного виміру політики. Завдяки їй формуються регулятори політичної поведінки і мотиваційна основа владних відносин. Інтерес до вивчення феномену політичної культури був обумовлений усвідомленням науковцями необхідності виявлення засобів і механізмів досягнення політичної стабільності і суспільно-політичного розвитку за допомогою аналізу глибинних, емоційних і соціально-психологічних зв'язків між людськими спільнотами і формами правління, владою. Передумовою для масового вивчення подібних зв'язків стала так звана «біхевіористська революція», а також встановлення широких міждисциплінарних зв'язків політичної науки з іншими науками про суспільство – культурною антропологією, соціологією, соціальною психологією тощо, що в сукупності сприяло формуванню і затвердженню політико-культурного підходу. Такий підхід – це спроба дослідити формальні і неформальні компоненти політичних систем, спираючись на аналіз національної політичної психології, політичної ідеології і інтеграції вказаних наук в єдину політологічну дисципліну.

Систематичне використання поняття «політична культура» почалося з 50-х років ХХ ст. Серед різноманітних інтерпретацій політичної культури і культури загальної визнається те, що політична культура є складовою, своєрідною підсистемою загальної культури суспільства, але водночас може виявляти себе як «самостійне», автономне явище. За визначенням Р. Такера, культура є звичайним способом життя суспільства, що включає як прийняті способи мислення і переконання, так і прийняті зразки поведінки; політична ж культура містить у собі ті елементи культури, що пов'язуються з правлінням і політикою. Культура як сукупність матеріальних і духовних цінностей, специфічний спосіб людської діяльності, що виробляється в ході історичного розвитку, впливає на спосіб здійснення влади і, в свою чергу, залежить від політичних перетворень. Через політичну культуру людина залучається до політичної системи і політичної діяльності.

Підсумовуючи аналіз різних трактувань політичної культури, можна їх звести до трьох основних груп:

- політична культура – суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичної діяльності, це: орієнтації, система цінностей, символів, вірування і настанови індивідів на політичні дії;

- політична культура – це спосіб духовно-практичної діяльності, зокрема реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій і моделі поведінки. Політична культура тлумачиться як політична свідомість і політична поведінка, відповідно в структурі політичної культури виділяються компоненти пізнавального, емоційного, оцінювального і поведінкового характеру.

- політична культура – це політична свідомість, політична поведінка та діяльність політичних інститутів. Вважається, якщо на індивідуальному і груповому рівнях політична культура виступає як єдність політичної свідомості і поведінки, то на соцієтальному рівні вона доповнюється культурою функціонування політичних інститутів, що складають політичну систему суспільства.

Отже, політичну культуру можна визначити як систему історично обумовлених, відносно сталих і репрезентованих («зразкових») орієнтацій (уявлень, переконань, установок, почуттів, оцінок) і моделей поведінки індивідів і груп, а також стилю діяльності суб'єктів політичного процесу, моделей функціонування політичних інститутів і системи, яку вони утворюють.

1.2. Прикмети політичної культури

Розглядаючи докладніше феномен політичної культури, можна виділити такі ознаки, що відбивають його глибину і багатоаспектність.

1. Політична культура – це сфера загальнолюдської культури, що пов'язується з політикою. Вона виявляється в досягнутому рівні, якості і спрямованості політичного буття людини, політичного життя суспільства і відповідно в функціонуванні політичних інститутів, характері політичних процесів, політичної діяльності людей, домінуючих цінностей і моделей поведінки, політичної соціалізації громадян і в широкому розумінні – в комунікаційній системі модернізації суспільних відносин.

2. Політична культура – це інтегральна характеристика способу життя країни, нації, соціальної групи, індивідів, яка фіксує і закріплює історичний досвід, історичну пам'ять соціальних спільнот і окремих людей в сфері політики, їх орієнтації і навички, що впливають на політичну поведінку.

3. Політична культура – це не ізольоване явище, а один з елементів загальної культури суспільства, що пов'язується з іншими підсистемами – економічною, правовою, управлінською, організаційною, моральною, релігійною тощо.

4. Політична культура обумовлюється не лише історичними умовами, а й психосоціальними чинниками. Поруч з раціональними позиціями, цільовими діями в її межах існують феномени, які не можна пояснити об'єктивними чинниками. Розглядаючи політичну культуру, варто використати поняття національного характеру як найрозповсюдженішого серед певного народу типу особистості або, в динамічнішому розумінні, найрозповсюдженішому типі поведінки.

5. Політична культура не обмежується лише сукупністю певних знань і цінностей, досвіду, традицій, це – процес, спосіб реалізації політичних інтересів людей, що визначає мету, засоби і має результати.

6. Результатом політичної культури виступає відповідна їй політична людина, людська субстанція політики, якість політичного життя суспільства загалом.

7. Втілюючи ціннісно-змістовну детермінацію активності людини в сфері влади, політична культура характеризує її здатність усвідомлювати специфіку своїх владно значущих інтересів, діяти при досягненні мети відповідно з правилами політичної гри (за шаблонами), творчо перебудовувати прийоми і засоби діяльності відповідно до змін потреб і зовнішніх обставин.

8. Поєднуючи ціннісну мотивацію з чуттєвим і раціональним чинниками людських дій, політична культура не просто є набором елементів, що дозволяють людині виглядати «логічною», «нелогічною» і «позалогічною» (В. Парето), але й може виявлятися в різноманітних формах.

9. Політична культура – явище динамічне, вона змінюється разом з розвитком суспільства, це зумовлено поєднанням в культурі консервативних та динамічних компонентів, старого і нового.

10. Політична культура може характеризуватися відкритістю і закритістю.

11. Розвинуті національні політичні культури – складні, неоднорідні утворення. Вони можуть містити в собі паралельно з домінуючою системою орієнтацій свідомості і моделей поведінки більш або менш автономні, специфічні утворення – «субкультури». Політичні субкультури характерні як для соціальних груп (етнічних, релігійних, вікових тощо), так і для певних регіонів.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте основні дослідницькі підходи, в яких предметом вивчення є політична культура.

2. Розкрийте сутність і значення політико-культурного підходу в політичній науці.

3. Використовуючи довідкову і навчальну літературу, проаналізуйте зміст кількох можливих визначень політичної культури і визначте критерії, які покладено в основу інтерпретації такого феномену.

4. Коли почалися дослідження феномену політичної культури у вітчизняній політичній науці і як він розглядається в працях вітчизняних науковців?

5. Розкрийте основні прикмети політичної культури.

Теми рефератів

1. Категорія «політична культура» та її місце в політології.

2. Політична культура як засіб легітимізації і ефективності політичної влади.

3. Обґрунтування і розробка категорії «політична культура» в працях зарубіжних дослідників.

4. Роль вітчизняних науковців у розробці категорії «політична культура».

5. Взаємозв'язок і відмінність категорій «цивілізація» і «культура». Дискусійність наукових підходів.

6. Культура політики і політичної діяльності.

ТЕМА 2. Структура і функції політичної культури

ПЛАН

- 2.1. Варіанти наукових підходів до структурних компонентів політичної культури
- 2.2. Основні функції політичної культури в сучасному суспільстві

2.1. Варіанти наукових підходів до структурних компонентів політичної культури

З чого складається політична культура? Оскільки є багато підходів до розуміння сутності політичної культури, то і стосовно її складових існують різні погляди. Почнемо з Г. Алмонда. Як відомо, політичну культуру він розглядав як сукупність орієнтацій на політичну діяльність, політичну сферу загалом. Вчений запропонував таку структуру орієнтацій:

- когнітивні орієнтації (знання індивіда про політичну систему, її роль, функції, рішення, дії, можливості і способи впливу на прийняття політичних рішень);
- емоційні орієнтації (почуття стосовно політичної системи, її структури, ролі, функції і політичних діячів);
- оцінні орієнтації (судження, погляди і уявлення про політичну систему, її роль, функції), що складаються з комбінацій ціннісних стандартів і критеріїв, інформації і емоцій.

Поруч з орієнтаціями на політичну систему в цілому, американський політолог також виділяє орієнтації на структури «входу» в політичну систему і «виходу» з неї, а також орієнтації індивіда на своє місце в політичному процесі і можливість політичної участі.

Дослідження структури політичної культури продовжили інші американські політологи, зокрема У. Розенбаумом, який виділяє три типи орієнтацій щодо політичних об'єктів.

До першого типу належать орієнтації щодо інститутів державного управління, а саме:

- оцінки індивідом державних органів влади, їх норм, символів і осіб, які здійснюють політичні функції, його реакція на них – орієнтація щодо режиму;
- оцінки різних вимог до політичної системи і реакції на них – орієнтації щодо «входу», оцінки рішень, що приймаються політичною владою, і реакції на них – орієнтації щодо «виходу».

До другого типу належать орієнтації щодо «інших» у політичній системі:

- політичної ідентифікації – відчуття приналежності індивіда до певної соціальної групи, партії, почуття співучасті і лояльності до них;
- політичних вірувань (переконань), що відображають ставлення до інших політичних груп у ракурсі «добре – погане»;
- уявлень про основні правила і норми, що повинні регулювати діяльність політичної системи – про «правила гри».

До третього типу належать орієнтації щодо своєї власної діяльності, які включають:

- політичну компетентність – оцінка індивідом власних політичних «ресурсів», що дозволяють йому брати участь у політичному житті і уявлення про вплив політики на людину;
- політичну дієвість – уявлення про вплив політичних дій індивіда на політику і про можливості такого впливу через громадянські акції.

Крім орієнтацій, на думку багатьох науковців, до структури політичної культури входять:

- політичний досвід, традиції;
- політичні стереотипи;
- політичні міфи;
- моделі політичної поведінки особистості і груп;
- моделі функціонування політичних інститутів;
- політична ідеологія;
- політичні символи;
- політична соціалізація.

Науковці визначають такі три компоненти політичної культури: політичний досвід, політична свідомість і політична поведінка. Найбільше уваги вони приділяють політичній свідомості, виокремлюючи ще два компоненти: ідеологічний (політичні знання, політичні цінності, політичні переконання) і емоційно-психологічний (орієнтації і настанови громадян на політичні інститути, нормативну систему, політичні події, окремі політичні ролі, інші політичні об'єкти).

Зрозуміло, що кожен елемент політичної культури виконує свою функцію і впливає на інші компоненти.

2.2. Основні функції політичної культури в сучасному суспільстві

Політична культура виконує в суспільстві певні функції:

1) нормативно-ціннісну, яка полягає в тому, що політична культура визначає індивідам, групам, суспільству загалом певні норми, стандарти політичного мислення і поведінки, реакції на навколишнє політичне середовище; межі, які не можна порушувати політичному суб'єкту; фіксує ієрархію політичних цінностей, визначає пріоритети, наприклад, орієнтація або на державу, або на громаду, або на самого себе, формує розуміння власних можливостей реалізації прав і свобод у певній політичній системі;

2) ідентифікації – реалізується потреба людини у груповій приналежності (відповідності і формуванні певних для себе форм участі в політичному житті при збереженні і відстоюванні інтересів спільноти, до якої належить людина); без сформованої ідентичності – соціальної, національної, особистісної людина нібито «випадає» з системи соціальних координат, починається хаотичний пошук необхідного захисту, який часто переходить в агресію, правопорушення, прагнення «сильної руки» або ностальгію за минулим;

3) пізнавальну – політична культура сприяє засвоєнню знань, необхідних для діяльності в сфері політики, формуванню і висловленню власної думки, раціонально-критичного мислення з проблем політичного життя суспільства;

4) адаптації, що виражає потребу людини, спільноти в пристосуванні до мінливого політичного середовища, умов реалізації своїх прав та обсягу повноважень владних структур;

5) соціалізації, що розкриває процес набуття людиною певних навичок і вмінь, які дозволяють їй реалізовувати громадянські права, політичні функції та захищати власні інтереси, відбувається «включення» людини до політичного середовища;

6) виховну – розкриває здатність політичної культури формувати певний тип «людини політичної», який є адекватним для даної політичної системи;

7) мобілізаційну – політична культура спрямовує і організовує громадян на вирішення певних політичних і соціальних завдань;

8) інтеграції (дезінтеграції), коли політична культура забезпечує засвоєння громадянами політичних норм і цінностей, які притаманні певній спільноті, тим самим згуртовуючи, об'єднуючи їх, або навпаки, не забезпечує засвоєння норм і цінностей, останні «розмиваються», що спричиняє розкол суспільства;

9) відтворювальну – сприяє збереженню і відтворенню даної системи суспільно-політичних відносин з усіма притаманними їй суперечностями і особливостями, тим самим пов'язуючи одне з одним покоління і забезпечуючи історичну безперервність і поступовість політичного процесу;

10) комунікації – здійснюється взаємодія між суб'єктами та інститутами.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте пізнавальні, морально-оціночні і поведінкові елементи політичної культури.

2. Охарактеризуйте політичну культуру як систему орієнтацій, проаналізуйте види орієнтацій.

3. Розкрийте зміст понять: політична традиція, політичний стереотип, політичний символ.

4. Визначте «субстрат» і «змінні компоненти» політичної культури. Відповідь обґрунтуйте.

5. Розкрийте основні функції політичної культури.

Теми рефератів

1. Політична свідомість і політична поведінка – елементи політичної культури.

2. Політична культура і традиції.

3. Політична культура і релігія.

4. Політична культура і національний характер.

5. Політичні стереотипи і політичні міфи як складові політичної культури.

ТЕМА 3. Проблема типологізації політичної культури в політичній науці

ПЛАН

3.1. «Класичні» підходи до типологізації політичної культури

3.2. Сучасна політична наука про типи політичної культури

3.1. «Класичні» підходи до типологізації політичної культури

Для того щоб ґрунтовніше дослідити суть різних політичних культур, дослідники групують їх на основі тих чи інших ознак, вибудовуючи таким чином різні політико-культурні типології.

В попередній темі було зазначено, що елементи структури політичної культури утворюють цілісну систему, хоча деякі з них, наприклад, політична свідомість, розвивається за своїми законами буття. Співвідношення і характер елементів політичної культури визначають її певний тип.

Класичний зразок типологізації політичної культури здійснено Г. Алмондом і С. Вербою, які на основі дослідження та порівняння політичних культур США, Англії, Італії, ФРН і Мексики дійшли висновку, що наявні різновиди політичної культури є комбінаціями трьох її «чистих типів».

Перший тип – «парафіяльна», або «провінціалістська» політична культура. Другий тип – це «підданська» політична культура, вона виникає за наявності диференційованих політичних функцій, ролей та інститутів і характеризується пасивним ставленням до політичної системи з боку підданих, інтерес яких пов'язується з практичними результатами діяльності уряду. Підданий розуміє державну владу і вміє ефективно (для системи) підкорятися їй. Третій тип – це активістська, або «культура участі» («партисипаторна»), для якої характерний високий рівень інтересу громадян до політики, добра інформованість щодо політичного життя суспільства, і, головне, – активна участь у політичному процесі, прагнення впливати на прийняття рішень. діяльності суб'єкта на рівень реалізації соціальних потреб.

Г. Алмонда і С. Верба зазначають, що в реальній політичній практиці три виокремлені ними типи не виступають як «гомогенні» утворення, кожен з них може зчеплюватися із «зразками орієнтацій» інших політичних культур.

Інтерес викликає ще одна класифікація політичної культури, запропонована Г. Алмондом, який виділяє такі її типи – гомогенний, фрагментований, змішаний і тоталітарний.

За історичними ознаками (кожна доба в історії людства має свій особливий характер економічних відносин, свою специфіку соціальної структури суспільства, його політичну організацію) світова політична наука пропонує формаційний і цивілізаційний підходи до класифікації історичних типів політичної культури.

3.2. Сучасна політична наука про типи політичної культури

Серед «сучасних» підходів щодо типологізації політичної культури можна зупинитися на таких.

Цивілізаційний підхід – виділення типів політичної культури на основі цивілізаційного устрою особливих півсвітів: Заходу і Сходу, цінності і традиції яких є фундаментом практично усіх існуючих у світі політичних культур. Фахівці

вважають, що Західна цивілізація увібрала краще з республіканської спадщини Греції та Риму: принципи республіканізму, систему громадянських прав і свобод та обов'язків. Великий вплив мали розвиток і становлення християнства, яке поєднало права і свободи людини з релігійно-моральними цінностями. Економічною основою свобод стала зростаюча дифузія приватної власності, формування впливового середнього класу, що все разом створило певну систему універсальних прав і свобод громадян Західної цивілізації.

Для Західної цивілізації притаманні такі політичні цінності:

- перевага множинності форм політичного життя, змагальний тип участі у владі, перевага ускладненого типу організації влади (наявність партій, груп тиску тощо);

- раціональне ставлення до виконання правлячими елітами та політичними лідерами своїх функцій, усвідомлення необхідності контролю за їх діяльністю з боку громадян;

- домінування загальнодержавних законів над приватними нормами і правилами поведінки;

- достатньо відчутний рівень ідеологізованості політичних позицій громадян.

Серед політичних цінностей Східної цивілізації можна визначити такі:

- домінування виконавчих «ролей» громадян в політичному житті, перевага колективних форм політичної участі, позбавлених індивідуальної відповідальності;

- тяжіння до авторитарного типу правління, спрощених форм організації влади, пошуку харизматичного лідера;

- сакралізація правителів та їх діяльності, відсутність переконання в необхідності контролю за їх діяльністю;

- домінування місцевих прав і звичаїв (місцевого права) над формальними настановами держави;

- невисокий ступінь ідеологізованості позицій громадян.

Гаджиєв К. виділяє три основні типи, або моделі політичних культур на основі типології політичних систем:

- органічний, має такі прояви, як авторитарна, тоталітарна і традиційна культури. Загальним для всіх варіантів є панування колективістських, групових цінностей, пріоритет публічного над приватним, прав і свобод групи, колективу над індивідуальними правами, підкорення особистості колективу; носії такого типу політичної культури мають завищені очікування від держави, перебільшення її ролі в житті суспільства; здебільшого зустрічається в Азії, Африці і Латинській Америці, проте авторитарні і тоталітарні її варіанти в різні періоди були затверджені в європейських країнах – СРСР, Німеччині, Італії, Іспанії, Португалії, Греції тощо;

- ліберально-демократичний тип, характеризується плюралізмом в соціальній, економічній, духовній, політичній сферах життя; головними є ідеї індивідуальної свободи, самоцінності окремої особистості, природжених прав кожної людини на життя, свободу і приватну власність як основи індивідуальної свободи, необхідна умова самореалізації окремої людини, принципи представництва і виборності посадових осіб в державі; такий тип переважно притаманний індустріально розвиненим країнам Заходу, проте в різних національно-культурних умовах виявляється по-різному, що дозволяє визначити наступні варіанти ліберально-демократичної політичної культури: гомогенний, фрагментарний, інтегрований, консенсусний, конфліктний та інші;

• змішаний тип політичної культури, притаманний багатьом країнам у сучасному світі, що характеризується поєднанням ознак різних типів політичних культур у межах конкретних національних, соціально-економічних і політичних реальностей.

Сучасна політична наука пропонує ще кілька класифікацій політичної культури. Зокрема, залежно від суб'єкта політики політична культура поділяється на:

- політичну культуру загальнолюдську;
- політичну культуру цивілізації;
- політичну культуру суспільства;
- політичну культуру соціальної спільноти і групи;
- політичну культуру особистості.

Залежно від сфер політичного процесу:

- політичну культуру володарювання, управління;
- політичну культуру політичної участі;
- політичну культуру політичної опозиції.

Залежно від форм і методів здійснення влади (політичного режиму):

- тоталітарну політичну культуру;
- авторитарну політичну культуру;
- демократичну політичну культуру;
- політичну культуру перехідного типу.

За ступенем поширення:

- масову політичну культуру;
- елітарну політичну культуру.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає зміст цивілізаційного і формаційного підходів до типологізації політичної культури?

2. Розкрийте сутність патріархальної, підданської і активістської політичних культур. Хто є авторами такої типології?

3. Охарактеризуйте громадянські політичні культури за Г. Алмондом і С. Вербою.

4. Що таке «фрагментована» і «інтегрована» політичні культури?

5. Порівняйте тоталітарний, авторитарний і демократичний типи політичних культур.

Теми рефератів

1. Порівняльний аналіз політичних культур: Захід – Схід – Україна.

2. Проблема політичних субкультур у політичній науці.

3. Масова і елітарна політичні культури.

4. Політична культура політичної опозиції.

5. Політична культура сучасної молоді.

ТЕМА 4. Шляхи формування політичної культури

ПЛАН

4.1. Політична соціалізація: сутність, етапи і моделі

4.2. Шляхи формування політичної культури

4.1. Політична соціалізація: сутність, етапи і моделі

В соціологічному вимірі зміна типів політичної культури переплітається зі зміною поколінь. Носії політичної культури – це покоління, погляди, переконання, стилі діяльності яких формуються під впливом певної епохи. Політична культура формується впродовж певного часу, а саме під час навчання в багатьох соціальних інститутах – сім'ї, школі, групі однолітків, на робочому місці і в самій політичній системі. Так поступово формується політична культура особи, групи, покоління. Витісняючи старі елементи, нашаровуючи нові на старі, складається політична культура суспільства. Подібна динамічність залежить від багатьох чинників, серед яких важливими є загальнополітична і соціальна динаміка. Проте слід зазначити, що зміна культурних цінностей, традицій відбувається значно повільніше, ніж технологічних, соціальних, економічних сторін життя. Це зумовлюється тим, що в культурі поєднуються консервативні і динамічні компоненти, нове і старе, традиції й інновації.

Сучасне суспільство розвивається не лише природно-історичним шляхом, а й за допомогою штучно-технічного впливу, і цей факт обов'язково потрібно враховувати, формуючи новий тип політичної культури, нові традиції в українському соціумі.

Засвоєння традицій відбувається в процесі соціалізації. Соціалізація в широкому розумінні – це процес засвоєння індивідом соціальних норм і культурних цінностей суспільства, до якого він належить.

Отже, політична соціалізація – це засвоєння політико-культурних цінностей, політичних орієнтацій, форм політичної поведінки, що прийнятні для певного суспільства. Це сприяє забезпеченню стабільності політичної системи. Змістом політичної соціалізації є залучення людини до норм і традицій певної політичної системи, формування навичок політичної участі, інформування про мету і методи політики, що здійснюється.

Політична соціалізація проходить кілька етапів.

1 етап – політизації – у дітей під впливом оцінок батьків, їх ставлення і реакцій формуються уявлення про світ політики.

2 етап – персоналізації – відбувається персоніфікація сприйняття влади, зразками влади стають, наприклад, постаті президента, прем'єр-міністра тощо.

3 етап – ідеалізації – найважливішим політичним суб'єктам приписуються певні якості, і на цій підставі утворюється емоційне ставлення до політичної системи.

4 етап – інституціоналізації – відбувається перехід від персоніфікованого сприйняття політики до абстрактнішого, закладаються уявлення про інститути влади.

Науковці також виділяють чотири стадії політичної соціалізації:

1) рання (від народження до вступу до школи);

2) навчання (з часу вступу до школи і до закінчення очних форм навчання загального і професійного профілю);

3) соціальна зрілість;

4) завершення життєвого циклу (завершення постійної трудової діяльності в межах офіційної організації).

Науковці виокремлюють такі моделі політичної соціалізації:

1) системна – характеризується формуванням позитивного ставлення до влади, правового порядку, традиційних інститутів; важливими інститутами системної моделі соціалізації є школа та сім'я, також оточення особистості, її однолітки;

2) гегемоністська – формує вороже ставлення до будь-якої соціальної і політичної системи, крім своєї; головними інститутами такої моделі є засоби масової інформації;

3) плюралістична – її метою є формування уявлень громадян про свої політичні інтереси, бажання брати участь в їх реалізації, високого рівня громадянської активності; в результаті громадяни ідентифікують себе з певними політичними групами і можуть їх вільно змінювати залежно від результатів політики і ступеня реалізації своїх інтересів. Головними інститутами є школа, батьки, засоби масової інформації, партії і групи інтересів;

4) конфліктна – зводиться до формування лояльності до певної групи і готовності підтримати її в боротьбі проти інших груп; головні інститути – органи пропаганди, агітації, які представляють інтереси групи.

Політична соціалізація виконує такі важливі функції:

- визначає політичні цілі і цінності, яких прагне індивід і може реалізувати завдяки політичній діяльності;

- формує уявлення про прийнятні способи політичної поведінки, про адекватність тих чи інших дій певній ситуації;

- визначає ставлення індивіда до оточення і до політичної системи;

- формує певне ставлення до політичної символіки;

- формує здібності до пізнання навколишнього середовища;

- формує переконання як основи політичного життя.

4.2. Шляхи формування політичної культури

Зміст політичної культури визначають зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх чинників належать такі:

- зовнішньополітичний вектор розвитку певної країни;

- характер відносин з країнами-партнерами;

- процеси глобалізації економіки, торгівлі, інформаційного простору, освіти, культури тощо;

- духовне і національне відродження народів і народностей світу, які донедавна зазнавали (чи ще зазнають) колоніальних (тоталітарних) утисків за умов глобальних змін.

До внутрішніх чинників формування політичної культури належать:

- історичні традиції, національний характер, менталітет народу;

- система духовних цінностей і суспільна мораль;

- особливості соціальної структури суспільства, рівень його соціальної самоорганізації (розвиток громадянського суспільства);

- тип партійної системи, стан і роль опозиції;

- вплив національної еліти – інтелектуальної, політичної, управлінської, господарської, – яка здатна ефективно контролювати, нарощувати та включати національні ресурси у світові процеси;

- стан правової освіти і правової культури населення;
- стан політичної освіти та її практична спрямованість.

Політична освіта як чинник формування політичної культури має не лише давати політичні знання, на основі яких формуються уявлення щодо форм і способів функціонування громадянина у політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави, а й формувати певні політичні вміння, якості та чесноти. В цьому сенсі великого значення набуває система громадянської освіти, мета якої – не лише сформувати знання людини про світ, а й утвердити її свідому громадянську позицію, забезпечити потребу людини бути почутою і потрібною суспільству.

У процесі політичного виховання використовуються різні методи, однак їх можна поділити на дві групи: прямі і непрямі.

До прямих належать:

- переконання, засноване на відповідній інформації і аргументації;
- примус, підкріплюється репресивними санкціями;
- навіювання, базується на некритичному сприйнятті канонів політичної організації;
- копіювання яскравих зразків нормативної поведінки.

До непрямих методів належать:

- використання політичних символів і ритуалів;
- стимулювання нормативної політичної поведінки шляхом заохочень і винагород;
- конструювання спеціалізованих ситуацій (скажімо, політичних кампаній), що орієнтуються на певні зразки поведінки.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «політична соціалізація».
2. Охарактеризуйте системну, гегемоністську, конфліктну і плюралістичну моделі політичної соціалізації.
3. Визначте основні канали політичної соціалізації, розкрийте їх роль у цьому процесі.
4. Порівняйте, в чому полягає відмінність процесів політичної соціалізації студентів і пенсіонерів.
5. Охарактеризуйте основні чинники політичної соціалізації.
6. Розкрийте сутність політичного виховання і схарактеризуйте його основні методи.

Теми рефератів

1. Політична соціалізація особистості: сутність, чинники, механізми.
2. Політичне виховання і політична освіта як чинники формування політичної культури.
3. Політичне виховання і політична освіта молоді в сучасній Україні.
4. Роль ЗМІ в процесі політичної соціалізації.
5. Особливості політичної соціалізації в різних країнах світу.

ТЕМА 5. Електоральна культура як складова політичної культури

ПЛАН

- 5.1. Основні наукові школи дослідження електоральної поведінки
- 5.2. Поняття електоральної культури. Типи електоральної поведінки

5.1. Основні наукові школи дослідження електоральної поведінки

Демократичний громадянин. Яким він є та яким чином сприймає політичний світ і виявляє себе в політичній сфері? У демократичному громадянині повинні бути узгодженими протилежні прагнення: активність і пасивність; залученість до політичного процесу, проте не надзвичайно сильна і активна; вплив і тиск на владу і водночас слухняність, пошана до владних структур. Яким чином зазначений баланс може реалізовуватися на практиці? Спробуємо розглянути це питання в ракурсі дослідження політичної поведінки і, зокрема, електоральної участі громадян.

Загалом можна виокремити такі школи, традиції, предметом яких було дослідження демократичної політики з позиції окремого виборця:

- 1) школа політичної соціології, що створилася на базі відділення прикладних соціальних досліджень Колумбійського університету;
- 2) школа соціальної психології, що виникла в дослідницькому центрі Мічиганського університету;
- 3) політекономічна школа, своєю відправною точкою якої можна вважати працю Е. Даунса «Економічна теорія демократії».

Крім спільності предмета досліджень, зазначені школи об'єднують і вирішення питання здатності окремих громадян діяти в умовах демократичної політики (кожна має свій варіант).

Соціальні умови обмежують людину, її індивідуальні варіанти соціальної взаємодії примушують робити вибір між альтернативами, що нав'язує їй середовище. Тобто соціальні зв'язки створюються в результаті поєднання, з одного боку, нав'язаних ззовні соціальних умов, і, з іншого, внутрішніх вподобань громадян. У такому випадку соціальне середовище остаточно не визначає вибір людини, проте і не виступає другорядним щодо індивідуальних вподобань. Люди не сприймають в повному обсязі політичну інформацію, що надходить з середовища, проте не можуть її уникнути інформаційного впливу. Також і політичні вподобання людини не можуть бути визначальними тому, що вони існують в контексті інформаційного потоку, що йде від середовища. Таким чином, вибір людини, її позиція – це результат поєднання умов соціального середовища, частиною якого вона є, і власних попередніх орієнтацій, певного соціального і політичного досвіду.

Підсумовуючи доробки традиційних шкіл дослідження демократичної природи громадян, можна припустити, що виборці діють розумно і усвідомлюють свої цілі і потреби. Зближуваним моментом для цих шкіл є саме визначення громадянина як істоти цілеспрямованої та інструментально мотивованої, яка керується своїми цілями, амбіціями і потребами. Проте кожна школа вбудовує в модель свої ознаки. Так, школа політичної соціології стверджує, що в політичній діяльності домінує групова ідентифікація людини, яка є результатом, або похідною від політичної соціалізації і що громадяни поновлюють свої оцінки партій і

політичних лідерів, звертаючись до досвіду. Школа соціальної психології стверджує, що характер політичної поведінки індивіда закладається на ранньому етапі формування особистості під вирішальним впливом психофізіологічних чинників, типу і спрямованості первинної політичної соціалізації. Причому характер набуває міцної стійкості лише в екстремальних випадках. Інструментально мотивовані громадяни знижують інформаційні витрати, отримуючи інформацію від інших, а також за допомогою низки аналітичних прийомів і евристичних принципів. Політекономічна школа виходить з того, що більшість громадян схильні до раціональної поведінки як такої, що відповідає вподобанням індивіда. Пояснюється це тим, що людина намагається в усьому, зокрема і в політиці, досягти максимального результату за рахунок оптимальних, часто мінімальних витрат і зусиль.

5.2. Поняття електоральної культури. Типи електоральної поведінки

Електоральна культура є інтегральною характеристикою певної сфери функціонування суспільства, його територіально-регіональних, соціокультурних, економічних, політичних, етнічних і конфесійних спільнот і груп, а також життя окремих індивідів. Це складна динамічна структура:

- єдність знань і розуміння виборчих норм і процедур, повноважень і діяльності організаторів виборів та інших учасників виборчого процесу;
- інтерес і ставлення до виборів, до виборчих прав і можливостей учасників виборчого процесу;
- оцінка виборчого законодавства і практики його застосування, всіх етапів виборчої кампанії і виборів, значущості власної участі в них;
- рівень засвоєння зразків і норм поведінки виборців та інших учасників виборчого процесу.

У широкому розумінні термін «електоральна культура» трактується як сталі особливості ставлення виборців до виборів і практики їх проведення, вироблений стиль взаємовідносин між виборцями і владою. У вузькому розумінні електоральну культуру можна розглянути як ступінь реальної залежності («скерованості») виборців у процесі виборів.

Моделі голосування, до яких вдаються виборчі технологи:

1. Модель традиційного голосування – виборці голосують швидше за традицією, ніж з інших міркувань. Така модель працює в США, де населення традиційно схильне до голосування: за республіканців чи демократів.

2. Соціально-економічна модель заснована на гіпотезі, що виборці керуються особистими інтересами, діють раціонально, розраховують користь від власного вибору. Розробка стратегії полягає в тому, щоб виявити і врахувати інтереси виборців, відбити їх у програмах, виступах, гаслах кандидатів.

3. Іміджева модель – орієнтується на особистість кандидата, а не на ідеологічні вподобання або економічні інтереси виборців. Стратегія будується на врахуванні популярності того чи іншого іміджу, його модернізацію відповідно до вподобань виборців.

4. Ідеологічна модель – акцент робиться на ідеологічній позиції виборців, передбачається, що основні ідеології мають серед них стійких послідовників.

5. Модель примусу – «благодійність», підкуп, залякування виборців, членів комісій, суддів, конкурентів, журналістів. На практиці часто така модель реалізується як використання адмінресурсу.

6. Модель маніпулювання – базується на ідеї, що люди не розуміються на політиці, прийняття ними рішень про голосування несамотійні, вони легко піддаються впливу, змістовна робота з ними не потрібна, треба ефективніше використовувати прийоми маніпулювання. Один напрям застосування моделі – реклама, другий – використання НЛП.

7. Негативна модель – базується на переконанні, що негативна інформація про кандидатів значно більше привертає увагу, ніж наголошення на їх позитивних якостях.

8. Модель домінуючого стереотипу – передбачає, що в суспільстві формуються привабливі для мешканців певного регіону стереотипи політичних вподобань, згідно з якими і голосує значна частина виборців.

9. Корпоративна модель – згідно з цією моделлю більшість виборців орієнтується при голосуванні на цінності, які поділяє їх оточення (корпоративні цінності).

10. Модель участі (прямих стимулів) – засновується на переконанні, що лише особиста участь виборців у будь-якій спільній діяльності створює справжню внутрішню мотивацію, яку можна використати на виборах. Модель ефективно працює, якщо її використати на стадії підготовки кампанії.

Звісно, існують і інші моделі поведінки виборців.

Питання для самоконтролю

1. Де і коли було започатковано дослідження електоральної поведінки громадян?

2. Які наукові підходи дослідження електоральної поведінки склалися в політичній науці? Розкрийте їх сутність.

3. Дайте визначення поняття «електоральна культура». Які чинники впливають на електоральну культуру окремого громадянина?

4. В яких напрямках сучасної політичної науки використовують і досліджують феномен електоральної культури? Відповідь обґрунтуйте.

5. Які моделі поведінки виборців вам відомі?

Теми рефератів

1. Політична і електоральна культури, їх співвідношення.

2. Особливості електоральної поведінки в Україні.

3. Феномен політичного абсентеїзму.

4. Поняття правової культури суспільства, її особливості в Україні.

5. Політичний нігілізм і політичний ідеалізм як явища української дійсності.

ТЕМА 6. Особливості політичної культури та політичної соціалізації в деяких країнах світу

ПЛАН

- 6.1. Політична культура та процес політичної соціалізації у Великобританії
- 6.2. Особливості політичної культури в Китаї
- 6.3. Політична соціалізація в США

6.1. Політична культура та процес політичної соціалізації у Великобританії

Серед демократичних країн Англія є представником «старої демократії». На відміну від країн Східної Європи, Латинської Америки чи Азії в Англії демократія встановилася еволюційно, процес демократизації тривав протягом століть. Верховенство права було встановлено в XVII ст., відповідальність виконавчої влади визначилась у XVIII ст., політичні партії виникли в XIX ст. В Англії політичні діячі завжди були готові до того, щоб сприймати існуючі державні інститути від своїх попередників, а пересічні громадяни готові до того, щоб не змінювати сформовані структури влади. Переважна більшість англійців не вважає за потрібне будь-які фундаментальні зміни в самій формі правління, навіть націоналістичні партії в Шотландії та Уельсі не заперечують інституту парламентаризму, а лише вимагають створення власних парламентів.

Легітимність уряду виявляється в готовності англійців виконувати і дотримуватися основних політичних законів. Лояльність громадян до влади дозволяє не впроваджувати чисельну збройну поліцію. У відсотковому відношенні до кількості населення британська поліція на третину менша від американської, французької чи німецької. Правопорушення в Англії – це переважно антигромадські дії (вуличне насильство), а не політичні злочини проти держави. Винятком є Північна Ірландія, де багато тяжких злочинів – від вбивств до пограбувань банків – мають політичний характер як складова боротьби за усунення уряду.

Проголосувати і поставити свій підпис під петицією – це головні форми політичної активності британців. П'ять шостих населення не відвідують мітинги, не контактують з членом палати від свого округу, не дуже цікавляться політикою і не є членами політичних партій. Відсотки залучення до форм політичної участі британців: 78 % – голосують, 75 % – ставлять підписи під петиціями; 64 % – є членами громадських організацій; 15 % – відвідують політичні мітинги; 10 % – активно цікавляться політикою; 10 % – контактують з депутатом; 3 % – є членами партій.

Громадські організації можуть діяти як групи тиску, існують також організації, що створюються для вирішення одного конкретного питання.

6.2. Особливості політичної культури в Китаї

Економічне зростання і особистісне процвітання були оголошені найвищими пріоритетами держави і основним завданням комуністичної партії, якій довелося

відступити від тридцятирічної практики адміністрування економіки. Відверто визнавши переваги капіталістичного способу виробництва, китайські реформатори розвивають «соціалістичну ринкову економіку», де мають місце як іноземні інвестиції, так і приватне підприємництво, і сімейні ферми, і громади-корпорації. Втілення цієї нової моделі дозволило китайським лідерам зміцнити своє становище.

Проте, сприймаючи ринкову економіку, керівники КНР заперечують політичний плюралізм. Для більшості пересічних громадян (1,2 млрд. чоловік) політична реформа полягає передусім у тому, що влада визнає законність приватного сектора економіки і толерантно ставиться до політичної апатії свого народу. Більше того, за нового режиму пересічним громадянам немає необхідності активно демонструвати підтримку офіційному політичному курсу і політичній системі. Не припускається лише активна протидія першому і другому.

Політична культура Китаю має фрагментарний характер. Китайці, які сформувалися в соціальному плані під владою комуністичного режиму, значно відрізняються від китайців, які знаходилися в ліберальніших умовах Гонконгу і Тайваню.

Стосовно протестних форм політичної участі поширена думка, що протести не підривають основ лібералізації економіки; вимоги протестуючих, хоча і виражаються в «нецивілізованій формі», проте підтримують програму модернізації і реформування в країні і збігаються з ідеями реформаторів з вищих ешелонів влади. Причому лідерів протестних акцій і їх учасників притягують до відповідальності.

6.3. Політична соціалізація в США

Політична культура американськими авторами розглядається як певна форма розподілу політичних поглядів, цінностей, почуттів, навичок, що через політичну систему впливає на поведінку громадян і лідерів країни. Політологи як первинні критерії політичної культури розглядають такі поняття, як довіра до інститутів, уряду і лідерів держави. Американці більшою мірою, ніж англійці, французи, італійці, німці демонструють позицію, що обрані посадові особи гідні довіри, і меншою мірою схильні вірити, нібито уряд працює на благо всього народу.

Дані опитувань свідчать, що 80 % американців пишаються своєю країною і 71 % – готові битися за неї, серед англійців відповідно 55 % і 62 %; серед німців – 21 % і 35 %.

Іншим показником політичної культури розглядається ступінь переконаності пересічних громадян у тому, що їх вподобання можуть значно вплинути на державних діячів. Дослідження виявили, що американці, як правило, вище оцінюють свій політичний вплив на уряд, ніж громадяни інших країн.

Роль ідеології в політичній культурі американців значно скромніша, ніж в інших країнах. Найактивніше роль ідеології виявляється в політичних культурах Італії, Нідерландів, Німеччини.

Особливою рисою політичної культури американців є їх переконаність у тому, що всі (без винятку) мають фундаментальні права, і кращий засіб їх відстояти – не очікувати, коли вони будуть визнані представниками законодавчої чи виконавчої влади, а через суд домогтися, щоб посадові або приватні особи їх дотримувалися.

За соціологічними даними, в США один адвокат припадає на 440 жителів, тоді як, наприклад, в Японії – один на 10000.

Політична соціалізація американців відбувається під значним впливом родини, в першу чергу – батьків, вчителів, друзів, однокласників, колег по роботі і ЗМІ. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення впливу родини і зростання ролі ЗМІ. Для більшості громадян США, як і інших країн, важливим джерелом інформації і каналом формування політичного світогляду виступає телебачення, на другому місці – газети. Інші засоби інформації, включаючи і безпосереднє спілкування людей між собою, відіграють меншу роль. Приватні ЗМІ часто відіграють важливішу роль, ніж державні: кількість останніх втричі менша, а аудиторія складає всього 10 %.

Політична участь. Пересічні громадяни можуть брати участь у політичній діяльності своєї країни в різних формах, проте волевиявлення вважається найважливішою з них. Однак дослідження показують, що виборча активність в США є нижчою, ніж в інших демократичних країнах. Багато науковців таку обставину пояснюють тим, що американські виборці змушені голосувати значно частіше, ніж інші.

Найпоширенішими формами політичної участі американців є: голосування на виборах (53 %), пояснення свого вибору (32 %), грошові пожертвування на проведення виборчої кампанії (12 %), наклеювання на бампер авто політичних гасел або символіки (9 %), участь у мітингах, демонстраціях (8 %), членство в політичному клубі або робота в партії (4 %).

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте чинники формування політичної культури британців.
2. Проаналізуйте основні канали політичної соціалізації в Англії.
3. Визначте особливі прикмети політичної культури китайців. З чим вони пов'язані?
4. Політична культура американців. Чи характерна фрагментарність для політичної культури США? Відповідь обґрунтуйте.
5. Охарактеризуйте форми політичної участі американців.

Теми рефератів

1. Домінанти і цінності політичної культури в східних суспільствах.
2. Особливості формування і вираження групових інтересів у Великобританії.
3. Політична культура і соціалізація в сучасному Китаї.
4. Регіональні особливості політичної культури США.
5. Політична культура суспільств Західної Європи. Феномен західництва.
6. Особливості політичної культури і політичної соціалізації в країнах світу (за вибором студентів).

ТЕМА 7. Політична культура сучасного українського суспільства

7.1. Домінанти політичної культури сучасної України

Як зазначалося раніше, кожне суспільство має свою модель політичної культури за наявності типових рис.

Відомо, що на політичну культуру впливає ряд чинників, серед яких особливе місце посідає історичний. На думку Б. Цимбалістого, в історії України є три особливості, що мали важливий вплив на розвиток політичної культури. По-перше, українці багато віків були бездержавною нацією і не мали досвіду влади. По-друге, територія України була розчленована і на різні її частини здійснювався культурний і політичний вплив тих країн, до складу яких їх було включено. По-третє, постійно денационалізувалася провідна верства українського народу.

Важливий чинник – ментальність українства як нації, що має складну субетнічну структуру й розвивається на поліетнічній основі. Основним завданням у побудові і становленні української держави є саме психологічно виважена політика формування української за духом і формою еліти суспільства через обґрунтовану і відповідним чином забезпечену національну, молодіжну політику. У поєднанні з реформами в економічній та політичній сферах це забезпечить становлення українського народу як єдиної субетнічної структури на принципах правової демократичної держави.

Особливо складно визначати тип політичної культури у трансформаційних суспільствах, що переживають процес переходу від однієї політичної системи до іншої. Як правило, в політичній культурі таких суспільств поєднуються різні системи цінностей, несумісні політичні орієнтації та протилежні типи політичної свідомості.

Якщо взяти за основу типологію Г. Алмонда та С. Верби, то політичну культуру сучасного українського суспільства можна визначити як піддансько-активістську, основними рисами якої є плюралістичність, полісуб'єктність, суперечливість, рухливість.

На сучасному етапі в політичній культурі українського соціуму можна виділити кілька сегментів, що дає підстави для ствердження про фрагментарний тип політичної культури.

Модель демократичної політичної культури, до якої спрямовується українське суспільство, має такі фундаментальні ознаки:

- толерантність громадян і держави до опозиційних сил і опонентів; опозиція визнається як легітимна політична сила, невід'ємний елемент політичної системи;
- орієнтації на плюралізм думок і позицій, визнання багатопартійної системи і різноманітних ідеологій – за винятком тих, що суперечать принципам гуманізму і законам;
- відносно слабка диференційованість класової свідомості і масове тяжіння громадян до політичного і ідеологічного центру; за таких умов виявляється прагнення вирішувати конфліктні ситуації цивілізованим шляхом, не вдаючись до насильницьких методів;
- усвідомлення громадянами принципу «держава для громадянина»;
- дотримання закону усіма громадянами, незалежно від посади, статусу тощо.

7.2. Регіональні особливості політичної культури в Україні

Регіональність політичної культури України – важлива прикмета її сучасного стану. В регіонах України спостерігаються різні прояви політичної культури. Опитування громадської думки свідчать про значну різницю в політичних поглядах громадян з таких питань, як взаємовідносини з сусідніми державами, вступ до НАТО, ЄС, приватизація тощо. Різним виявляється ідеологічний спектр партій, громадських організацій і рухів, спостерігається неоднакова залученість населення до політичного життя.

Як вже зазначалося, політична культура в різних суспільствах є фрагментованою, і Україна не є винятком. На думку Б. Цимбалістого, політична культура українців глибоко фрагментована, бо поділяється на схід і захід, релігійні віросповідання (католики і православні) та на велику кількість політичних партій. Далі він зазначає, що «якщо проводи цих підкультур будуть взаємно толерантні, здатні співпрацювати, йти на потрібні компроміси... – стабільності створеної демократичної системи не буде загрози». Часом розбіжності у поглядах на різні проблеми політичного, економічного, духовного розвитку України між представниками різних регіонів існують, проте на рівні соціально-психологічних характеристик чітко проявляються спільні прикмети національного характеру єдиного етносу.

Отже, розглянуті деякі відмінності в окремих елементах політичної культури зумовлені об'єктивними чинниками: соціально-економічними, історичними, духовними, психологічними, мовними особливостями регіонів. Проте в свідомості людей є розуміння необхідності консолідуватися для подолання кризових явищ у суспільстві і реалізації інтересів українського народу. Необхідно створення базових елементів політичної культури на основі загального способу життя, звичок, традицій, які сприяли б подальшій інтеграції окремих регіонів України за наявності єдиної консолідуючої політичної ідеї.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте чинники, що впливають на формування політичної культури в трансформаційному суспільстві.
2. Вкажіть на основні прикмети політичної культури сучасного українського суспільства.
3. Охарактеризуйте таку ознаку політичної культури України, як регіональність.
4. Які, на вашу думку, політичні цінності можуть відігравати інтегруючу роль у формуванні нового типу політичної культури в українському суспільстві?

Теми рефератів

1. Політична культура суспільства в трансформаційний період.
2. Вплив історичних чинників на формування політичної культури українського суспільства.
3. Значення національного характеру у формуванні системи цінностей політичної культури українського соціуму.
4. Особливості політико-культурного регіоналізму в Україні.
5. Політична культура як чинник модернізації українського суспільства.

Література

Основна

1. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість людства: політологічний аналіз: монографія. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 422 с.
2. Копилов В. О. Політична теорія і політична практика : основні поняття : навч. посіб. / В. О. Копилов, І. І. Ковальова, Л. А. Лобанова, О. М. Мостіпан, О. В. Раздіна; Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т». Харків, 2015. 195 с.
3. Макаренко Б. Г. Культура й політична участь особистості. Духовна культура як чинник гуманізації політичної участі людини у трансформаційному суспільстві : монографія / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2016. 334 с.
4. Макаренко Б. Г. Культура й політична участь особистості. Духовна культура як чинник гуманізації політичної участі людини у трансформаційному суспільстві : монографія / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2016. 334 с.
5. Муляр В.І. Політологія : навч. посіб. / Житомир. держ. технол. ун-т. 4-те вид., перероб. і допов. Житомир : ЖДТУ, 2014. 335 с.
6. Остапенко М. А. Політична культура суспільства: навч. посіб. К. : МАУП, 2008. 96 с.
7. Правова і політична культура українського соціуму за умови модернізації політико-правового життя : монографія / О. О. Безрук та ін. ; за ред. проф. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. 558 с.
8. Рудакевич О. М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : монографія / Терноп. нац. екон. ун-т. Т. : ТНЕУ, 2013. 350 с.
9. Український парламентаризм і політична культура суспільства : міждисциплінар. дослідж. / Нац. акад. наук України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; відп. ред. М. Литвин. Київ : ІУ, 2012. 296 с.

Додаткова:

10. Береза В. О. Політична соціалізація особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 34 с.
11. Воловик В. І. Політична філософія : навч. посіб. для студ. ВНЗ / ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т», МОНМС України. Запоріжжя : Просвіта, 2012. 183 с.
12. Гураль Л. І. Ціннісні орієнтири у текстах опозиційних політиків ХХ століття. *Прикарпат. вісн. НТШ. Сер. Думка*. 2018. № 5. С. 251–264.
13. Очеретяний А. До питання про предмет політології. *Вища шк.* 2013. № 7. С. 59–69.
14. Політологія : навч. посіб. / Т. В. Гончарук-Чолач та ін. ; Тернопіл. нац. екон. ун-т. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 219 с.

15. Політологія : навч.-метод. посіб. / Л. М. Мельник, І. А. Дужа. Біла Церква : б. в., 2019. 425 с.

16. Політологія : підручник / І. А. Мельничук, О. Г. Суліменко, Т. І. Михайлова ; Житомир. нац. агрокол. ун-т, Каф. сусп. наук. Житомир : Рута, 2019. 109 с. Політологія : підручник / М. П. Требін та ін. ; за ред. проф. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 460 с.

17. *Сучасна політична нація: духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку. XIV науково-практична конференція / ВНЗ «Нац. акад. упр.», Центр перспект. соц. дослідж., Суспіл.-наук. проект «Духов. цінності укр. сусп-ва у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я» ; редкол.: Чугаєнко Ю. О. та ін. ; упоряд. Привалко Т. В. Київ : НАУ, 2014. 331 с.*

18. Траверсе Т. М. Політична психологія : підручник. К. : Київ. ун-т, 2017. 318 с.

Електронні ресурси

<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-45.html%20%20>

http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=category§ionid=12&id=123&Itemid=251

<http://www.niss.gov.ua>

http://www.znannia.com.ua/index.php?page=shop.browse&category_id=13&option=com_virtuemart&Itemid=1

www.mon.gov.ua

www.nas.gov.ua

www.nbu.gov.ua

www.uintai.kiev.ua

www.vak.org.ua